

Muka uskonto

Yhdysvaltalainen liikennealentokone on saapumassa perille. Yhtäkkiä kaikuu kuulutus: "Taas kerran, hyvät naiset ja herrat, tiede on voittanut taikauskon ja pimeyden voimat ja me olemme laskeutuneet turvallisesti Chicagoon, Illinoisiin."

Näin aloittaa historian professori *John C. Burnham*, jenkki itsekin, kirjansa johdantoluvun. Kuuluttajaa hän kutsuu viisastelijaksi. Ylimalkaan koko tuo kohta on täynnä ladattua ironiaa. Sitä ei kuitenkaan ole kirjan nimessä: *How Superstition Won and Science Lost*.

Burnhamin näkökulma on hänen ammattinsa mukainen eli historiallinen. Hän kuvaa ja erittelee yleistä suhtautumista tieteeseen omassa maassaan nelivaiheisen mallin avulla. Viime vuosisadan alkupuolta hallitsi ns. luonnonteologia eli yritys ympätä yhteen loogiseksi kokonaisuudeksi luonnontieteiden löydökset ja kristinusko. 1800-luvun loppupuoli taas oli positivismin valtakautta. Tämä vuosisata alkoi jännitteisesti: positivismin arvot alkoivat horjua. Vuosisatamme loppupuolta luonnehtii tieteen *fall*, tuho.

Kirjoittajan aineistona on paljolti joukkotiedotus ja sen luopuminen yrityksestäkin rakentaa tiedolliset näkemyksensä jotenkin tieteen – vaikka kuinkakin popularisoidun – varaan. Burnhamin kirja on siis myös tiedotusopillinen. Itse hankin sen *Journal of Communication*'issa olleen arvostelun perusteella.

• • •

En tiedä mitä ajattelevat Burnhamin kirjasta ne, jotka mielellään puhuvat tieteestä ideologiana tai sitten modernin sekularisoituneen yhteiskunnan uskontona.

Noiden kahden rinnastuksen välillä on joka tapauksessa eroa. *Wissenschaft als Ideologie* ansaitsee tulla sanotuksi saksan kielellä, niin tyystin ja yksipuolisen frankfurtilainen se on. Sen kaikkea osuvuutta on mahdotonta kieltää, mutta se tarvitsisi pitkälle menevää problematisoimista. Sen sijaan puhe tieteestä uskontona ei juuri lainkaan kestä kriittistä tarkastelua.

Juuri lainkaan. Pieni myönnetykseni koskee mainittua ajat sitten mailleen mennyttä positivismin valtakautta, jolloin tiede oli yhdysvaltalaisessa julkisuudessa arvostettua. Tieteen luonteen ymmärtäminen oli kuitenkin perin pinnallista ja rappeutui eräänlaiseksi 'tiedetaikauskoksi', joka ei enää kestänyt 1900-luvun ajattelun virtauksia.

Burnhamia vain vähän vapaasti tulkiten voidaan väittää, että tiede ei aidossa mielessä ole koskaan ollut kovin arvostettua; viime vuosi-

sadalla se vain oli arvostetumpaa tai edes hyväksytympää kuin nykyään.

• • •

Juttelin juuri erään suomalaisen yhteiskuntatieteilijän kanssa. Hänen erikoisalansa sattuu olemaan yleisesti kiinnostava, jopa myyvä, ja siksi häntä haastatellaan usein tiedotusvälineisiin.

– Haastattelutilanteet ovat hieman erikoisia, hän kertoi. – Useammin kuin kerran on sattunut että toimittaja sulkee nauhurinsa kesken puheeni. Hän tekee selväksi mikä on vetävää ja mikä ei, ja hän osoittaa havainnollisesti tehdäänkö juttu tutkijan vai journalistin ehdoilla. Jälkimmäisen tietenkin.

Tärkeä ja kiintoisa tehtävä olisi selvittää, paljonko tutkijoiden oma ääni ja heidän omiin tutkimuksiinsa perustuvat näkemykset loppujen lopuksi pääsevät autenttisina julkisuudessa esiin. Lehtemme, radiomme ja televisiomme pitävät pinnalla milloin Euroopan yhdentymistä, milloin inestistä, milloin asuntopolitiikkaamme, milloin koulukiusaamista – ja arkiajatteluhan, harvemmin suoranainen taikausko – toki hallitsee journalismia noiden debattien aaltoillessa rajustikin. Ns. suurelle yleisölle ei anneta – varmaan onneksi, sitä en kiellä – mitään mahdollisuutta palvoa tiedettä muka uskontona.

Eipä silti, vaikka moista yritettäisiin, se ei voisi onnistua. Tieteen erottaa uskonnosta jo se, että edelliseen toisin kuin jälkimmäiseen ei liity mitään pyhyden tunnetta. Edellinen on myös sisäisesti mitä ristiriitaisiin, yhden tutkijan totuus on toisen epätotuus, kun taas uskonto ainakin pyrkii luomaan ristiriidattoman ajatuskokonaisuuden. Kolmanneksi tieteen sisältö muuttuu nopeasti, tämän päivän totuus on huomisen epätotuus, kun taas uskonto rakentuu muuttumattomuudelle tai mahdollisimman hitaalle muutokselle.

• • •

Tieteen ankarinta kritiikkiä ja sen arvon kieltämistä harrastavat usein eräät tutkijat itse. Voimme vain kuvitella niiden turhautumien määrän, josta tuo kelkan kääntäminen on seuraus. Nuo ekstremistit ovat ehkä itse olleet huippuluokan tutkijoita ja vaatineet itseltään paljon, liikaakin.

Ekstremisteistä nousee yli muiden yksi, *Martti Lindqvist*. Hän ei vain puhunut ja kirjoittanut mielenmuutoksestaan, vaan myös vaihtoi ammattia. Sellaista johdonmukaisuutta täytyy kunnioittaa.

Pertti Hemánus